

LESZKOVEN LÁSZLÓ

A szerződéses kötelem tárgyi kiterjedése: a kellő véghezvitel és a jóhiszemű betöltés főbb kérdései

The Material Scope of the Contractual Obligation: The Main Issues of Due Completion and Bona Fide Performance

Abstract: The subject of the contract is the service which shall be performed by the debtor for the creditor. The meaning of the terms “shall” and “may require” is rather complex. The service is the true framework institution of the law of obligations (contract law), just as possession is of the rights in rem. The service measures what the debtor is required to provide. And not only the what, when, how much, and where will depend on the proper interpretation of the content and subject matter. The scope also determines the final limit of the effort that can be required of the debtor. In more than one respect, the correct filling in of the content requires serious scientific attention.

Keywords: subject matter and content of the contract, contractual obligation, service of the obligation, performance of the obligation, deflation of interest, breach of contract

Összefoglaló: A szerződés tárgya a szolgáltatás, amit az adósnak a hitelező irányában véghez kell vinnie. A köteles és követelhet kifejezések értelme meglehetősen összetett. A szolgáltatás igazi keretintézménye a kötelmi (szerződési) jognak, ahogyan a birtok a dologi jognak. Rajta mérődik, hogy az adósnak mit is kell szolgáltatnia, és nem csak a milyent, mikor, mennyit és hol kérdésekre adandó válasz múlik a tartalom és tárgy helyes értelmezésén. A tárgyi kiterjedés meghatározza a kötelezettől megkívánható erőfeszítések végső határát is. A tartalom helyes kitöltése nem egy szempontból kifejezetten komoly tudományos odafigyelést kíván.

Kulcsszavak: szerződés tárgya és tartalma, szerződéses kötelem, kötelmi szolgáltatás, a kötelezettség teljesítése, érdekleengedés, szerződésszegés

1. Bevezetés

Hetvenedik születésnapja alkalmából a következő szavakkal köszöntötte Grosschmid Bénit tudós tanítványa, Szladits Károly: „[t]anári nagy hatásának titka, hogy a hallgatóit szinte észrevétlenül szoktatja hozzá a legmélyebb jogi elemzéshez és ráneveli arra, hogy a joggal önállóan

tudjanak bánni. Mert a jog olyan – tanítja ő – mint a folyóban a víz habja: mindig más, és mindig ugyanaz; amit a jogásznak meg kell tanulnia, az, hogy tempózni tudjon ebben a változó elemენტumban.” Ugyanezen alkalmából Beck Salamon pedig ekképpen fogalmazott: „[a] 'Fejezetek' furcsa számoszlopai a könyörtelen gondolatfejlesztésnek technikai hűségű visszatükröztetői [...] az ő írásmódja az író és olvasó gondolati munka közösségén épül. Az olvasó tétlenségét az ő könyvei nem tűrik, nem elég a leszűrt eredmények rekapitulálása, hanem mint a matematikai feladatoknál, végig kell menni a teljes levezetésen, a gondolatmenetet kell magunkévá tennünk.”¹

A kötelelem jogalkatát tárgyaló fejezeteket Grossschmid a következőképpen indítja: „a kötelelem tárgyi kiterjedése alatt azt kell érteni, amire az adós felelőssége, kötelezettsége a hitelező irányában kiterjed. Ebben persze még semmi különös nincsen, ám folytatja: ez jelenti elsősorban a kitűzött (alap) szolgáltatásnak a kellő véghezvitelét, az ő tárgyi és módbeli mivoltában [...] E megállapítást aztán követik az említett »számoszlopok«...”

Hogy a szerződéses kötelelem betöltése sokkal több annál, mint a főszolgáltatás véghezvitele, nem is kérdés. A *Fejezetekben* Grossschmid is számtalan alkalommal rámutatott, hogy a kötelelem nem szűkíthető le egy jogosultság és a vele szemközt álló kötelezettség együttesére, miként a kötelelem főhatása – a kénytetőség – sem merül ki abban, hogy „fizetni vagy megnyuzatni...” Nem kell sokáig keresnünk – írja –, hogy egyebet is találjunk. Az adós és a kötelező kötelmei ennél – a főhatásnál – tovább is terjednek, és a kérdés nem is horgonyoz le a szerződéslétesítés és a teljesítés problémájánál. A témánknál maradva: a szerződéses kötelelem tárgyának-tartalmának meghatározása, a teljesítés és ennek szerződésszerűsége, egybefoglalva: a *kötelemlválásulás* (Beck Salamon kifejezése) *el sem választható, szorosan összefüggő kérdések*, de meghatározzák a szerződésszegés megítélését is és így tovább.

2. A tárgyi kiterjedés és a kellő véghezvitel

Egyik közzétett eseti döntésében egyészen messzire nyúlt megfogalmazásában a bíróság, amikor rögzítette: „A szerződés teljesítése nem merül ki abban, hogy a kötelezett a vállalt magatartását kifejti, hanem a jogosulti érdek kielégítését, az elérni kívánt joghatás bekövetkezését, teljesülését jelenti. Nem önmagával a szolgáltatási cselekménnyel, hanem a célba vett eredmény maradéktalan megvalósulásával ér véget. A teljesítés nem szűkíthető a kötelezett cselekvésére, hanem azt jelenti, hogy a vállalt szolgáltatás realizálódik, és ahhoz a másik fél ténylegesen hozzájut. A kötelezett rendszerint a magatartásának kifejtésével teljesíti a kötelezettségét, a szerződés teljesítése azonban ennél tágabb értelmű; a szerződés teljesülése adott esetben a feleken kívül eső körülményektől is függ.”³

A vizsgálendő probléma Grossschmid szerint „a domború homorúja” helyzetére emlékeztet, és úgy tűnik, igaza van: a szerződésszegés szerintünk sem más, mint a teljesítési kötelezettség mértékét meghatározó szerződéses tartalom „ellenőrző visszatükröződése”.

1 Grossschmid. *Hetvenedik évének betöltése alkalmából*, Jogtudományi Közlöny, 1921/22, 170–172.

2 GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* II, második rész, Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1933, 857.

3 Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.187/2017. BDT218. 2823.

A kötelezettségek meghatározásától függ végső soron, hogy mikor lehet elfogadni, elismerni a teljesítést: megtörténtnek és szerződésszerűnek egyaránt. *Amire és ahogyan* az adósi kötelezettségek főirányai és mellékszálai kiterjednek, *azt és olyan módon* kell a kötelezettnek véghezvinnie.⁴

Kellő véghezvitel tehát – idéztük Grosschmidot –, amire az adós felelőssége (kötelezettsége) a hitelező irányában kiterjed. És eddig értjük ma is. Hiszen lényegében ezt fejezte ki az rPtk. (1959. évi IV. törvény) 277. §, amikor előírta, hogy a szerződéseket tartalmuknak megfelelően, a megszabott helyen és időben, a megállapított mennyiség, választék és minőség szerint kell teljesíteni. Rögzítve azt is, hogy a szolgáltatásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy azt rendeltetésének megfelelően lehessen felhasználni, ideértve a szerződésen kifejezetten körülírt vagy a kötelezett által ismert célokat is. A Ptk. (2013. évi V. törvény) 6:34. §-a a szolgáltatásnak a kötelelem tartalma szerinti teljesítését írja elő, több helyen kiegészítve és pontosítva újabb általános, de már a részletezésbe hajló szabállyal (teljesítés helye és ideje, pénztartozásokra vonatkozó különleges rendelkezések stb.). A Ptk. 6:123. §-a és következő szakaszai részben új, kiegészítő, pontosító és konkretizáló rendelkezések sorát illeszti be a szerződések általános szabályai körébe, amiket aztán további részletszabályok egész sora követ a kódexben és a vonatkozó polgári jogi külön szabályokban.

Ma is általánosan elfogadottnak tekinthető az a nézet, hogy a polgári jogi szerződéses kötelezettség nem szűkíthető le egyszerűen a köteles magatartások tömör leírására. Sokkal inkább a kötelemszerű magatartások eredményei lebegnek a jogalkotó és a magatartást megmérő jogalkalmazó szeme előtt. A szerződéses jogviszonyok esetében a joghatás bizonyos értelemben az eredményhez kötődik, értve alatta, hogy a teljesítés megvalósítja-e azokat az elvárásokat, amelyeket a felek a szerződés létesítése során szem előtt tartottak. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy ez nem a jogi műszó értelemben vett eredménykötelmi jelleget takarja. Ha a szerződés teljesítése – tágabban fogalmazva: a kötelelem lebonyolódása – megfelelően folyik le, azt végső soron a hitelezői, jogosulti érdek megvalósulása, a megfogalmazott szükséglet kielégítése fogja visszaigazolni. Erre fordul vissza a szerződésszerűség körülírása, és ezért tekinthetjük a szerződésszegést a tartalom ellenőrző tükröződésének.

De mit jelent a meghatározásban a *kellő*? Ez „*érezék dolga...*”. Csak így, nemes egyszerűséggel. A szerző ennek okát is adja: a részletezés nem teszi a dolgot egészben véve megmarkolhatóbbá. Megkönnyítik a helyzetet ugyanakkor bizonyos *terelő vezérszók*, melyek segítségével a vizsgált kérdés mégiscsak kibontható. A kibontásnak ez a grosschmid-i módszere inkább *érzékeltetés*, már-már *hangulatfestés*, nem pedig leíró fogalommeghatározás. Ebben segítségére van a magyar nyelvet egyenként is jellemző sűrítő-tömörítő gondolatközlés, mely végső soron a jogi szaknyelvnek is hasznára vált. Alig van hozzá hasonlítható jogtudósunk, aki annyi *látó és láttató képi kifejezéssel*

4 E kötelmi jogviszonyban fellelhető mellékkötelezettségek természetére nézve lásd különösen Szász István: *A kötelmi jog általános tanai*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1943. Hatályos jogunkra vonatkoztatva is használható áttekintést ad KELEMEN László: *A szerződésen alapuló kötelelem*, kiadja a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem és a Rothermere-Alap támogatásával a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, Szeged, 1941.

gazdagította volna a magyar jogi műnyelvet, mint ő.⁵ *Érdekirányadás, kirovó és lerovó, bűvő ügylet, kénytetőség, be- és kisodró veszély, hullámzó felelősség, sugalló causa, elévülés leperdülése, dologi jog sarkában termő vagy dologi jogon sarkálló, tetéző kötelem, szenvedő érdekelttség...* Vég nélkül sorolhatnánk. Kifejezései szinte élnek. Nagy igazság rejlik Móra Mihály értékelésében is: „Nyelvészeti szempontból sem lenne hiábavaló olyan külön, elnevezendő, súlyos mondanivalóit sokszor végtelen körmondatokba öltöztető, egymásba tornyosuló kitérésekkel meg-megszakító jogi író tanulmányozása, mint amilyen Grosschmid Béni volt. *'Fejzetek kötelmi jogunk köréből'* (Budapest, 1900–1901) című művét nehezen olvashatósága ellenére nem ok nélkül tartják a magánjogi mozaikművészet remekének.”⁶

E nyelvi kifejezőerő szép példája Grosschmidnál az érdekirányadás és az érdekleengedés is. E fogalmakat éppen a témánkhoz tartozó kérdésben állította hadrendbe, amolyan *segítő terelő vezérszóként*, a véghezvitel „kellőségének” körvonalazásaként. Szoros magyarázat, pontos betöltés, egyébire sem jog, sem kötelezettség, jóhiszemű betöltés és elfogadás, szándék- és *érdekirányadás*, és végül, de nem utolsósorban: *a kitűzés zártkörének egyoldalú áttörhetősége*, főként az *érdekleengedés*.

3. A kötelem mértékének „értelmező tüzetesítése”

A szerződéses kötelem – ezen belül maga a teljesítés is – igazán „élő jelenség”: a szerződésszerű, kötelemhű magatartás esetenként értelmezőleg visszahat magára a szerződésre, egészen pontosan annak eredetileg kitűzött mértékre. Ez a *visszahatás* nem szerződésmódosítás, de a kötelmi kereteket pontosító (tüzetesítő) lehet. A kötelem tárgyi kiterjedésének, a teljesítést meghatározó „keretnek” – amin belül a kötelezettnek a kívánt magatartást meg kell valósítania – gyakran utólagos megerősítésre lehet szüksége. Annak felismerése, mi tartozik a köteles magatartások közé, nem minden esetben egyszerű. A polgári perek gyakran szolgáltatnak arra példát, hogy a szerződési tartalmat alkalmanként a feleknek a szerződéses tartalom meghatározását követően, már a teljesítés végett kifejtett magatartásaiból lehet utólag visszaigazolni. Ami nem minden esetben nyilvánvaló a szerződéskötéskor, sokszor tudatosul a kötelemteljesítés folyamatában. Ezért is jó *kötelembetöltésről* beszélni.⁷ A kötelem tartalmának meghatározása és a kitűzés helyes értelmezésének utólagos igazolása szinte egymást erősítve állítja elének a kitűzött mértéket, melynek megfelelő, azaz kötelemszerű véghezvitelére, a kielégíteni vállalt hitelezői érdek szerződésű szolgáltatára az adós köteles.

5 Grosschmidra egyébként tökéletesen illik Bárczi Géza egyik megállapítása: a magyar nyelv tömör kifejezőerejét kihasználva a tudós pontosan definiált fogalma *könnyen alkothatja meg a félreérthetetlen műszót, nyelvünk ugyanis kiválóan alkalmas a pontos tudományos műszókészlet teremtésére*. BÁRCZI Géza: *Anyanyelvünk magyarsága*, Magyar Nyelvőr, 1956/január–március, 11. Nem szorul külön bizonyításra, hogy Grosschmid kiválóan élt ezzel a lehetőséggel.

6 MÓRA Mihály: *A jogi nyelvművelés feladatairól*, Magyar Nyelvőr, 1960/július–szeptember, 269–286, 281.

7 Lásd ehhez pl. a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróság 2022/4/9. számú és 2022/5/7. számú ítéleteit.

A kötelelem tárgyi kiterjedésének meghatározása kapcsán a *Fejezetek* álláspontja egyértelműen az, hogy *nem a részletszabályoké a főszerep*. Ennek oka nem kizárólag abban keresendő, hogy e nézeteit Grossschmid a szokásjog talaján állva fejtette ki, bár nyilvánvalóan közrejátszik benne ez a szempont is. A definíciókkal szemben elfoglalt álláspontjához sok tekintetben hasonló módon visszafogott (persze e visszafogottság grosschmid-i mércével mérődik, tehát viszonylagos: értve alatta, ami értendő). A *részletszabályok* ugyanúgy, mint a definíció teszi a benne foglalt érdekelemekkel, *lekötik, megmerevítik a jelenséget magát*. Legalábbis alkalmasak erre: a részletezés elvonja, eltereli a figyelmet a fontosabbról. A részletszabály megalkotásával egyes nézőpontok háttérbe szorulnak, mások felerősödnek. A konkretizáló szabály megalkotásánál a jogalkotónak – de a jogalkalmazónak is – figyelemmel kell lennie arra, hogy *a normába belesűrített szabály soha nem adhatja vissza a teljes joganyagot*, legfeljebb érzékeltetheti azt. Annak a kérdésnek a körüljárása, hogy mire terjed ki a szolgáltatás, mindig nagy figyelmet, összetett mérlegelést igényel. A mindennapi élet szorgalmasan szállítja a bírói gyakorlatot alakító, formáló eseteket, a polgári jog tudománya pedig kitartóan rendszerezi ezeket, természetesen, csak amennyire egyáltalán lehetséges: közös szempontokat igyekszik találni a tünemények világában (Szászy-Schwarz). A jogszabály is – mint egyaránt elméleti és gyakorlati jelenség – általánosít, hogy *egyszerre orientálni tudjon, és meg is határozzon következményeket*. A jog által a mérlegelés következményeként a tipikusnak, gyakorinak tartott és követendőnek ítélt magatartás kerül aztán részletszabályként is a jogszabályba. A részletezés már csak emiatt sem nélkülözheti a tartalmat jellemző körülírást, pontosítást és körvonalazást. Ez pedig hol tágít a kereten, hol pedig szűkítőleg hat, erre egyébként Grossschmid több ízben utal is.

4. Az érdekleengedés

Az adósi kötelezettség kitűzött mértékét – jegyzi meg Grossschmid – alkalmanként egyoldalúan is át lehet törni. Amennyiben a kötelelem kitűzött mértéke pusztán *csak az egyik fél érdekére tekintő*, e fél jogosítva van rajta olyan változtatást tenni, amely a másiknak hátrányára semmiképpen nem fordul; annál inkább: ha szemlátomást javára szolgál.⁸ Így jutunk el az érdekleengedéshez.

Az említett leengedés kétséget kizáróan *változtat* a kötelelem kitűzött mértékén, vagyis *alakítólag hat a kötelelem tartalmára, de anélkül, hogy módosítást eredményezne*.⁹ A leengedés, melyről szó van, egyoldalú jogi tényként jelenik meg, formáját tekintve lehet kifejezett vagy hallgatólagosan kinyilvánított akarat egyaránt. Az egyoldalúan véghezvihető – kivételesen megengedett – módosításhoz képest alapvetően olyan kötelemalakítást eredményez, mely inkább a szerződéses kötelmen belüli szabad mozgástér kihasználását jelenti, tehát a másik felet hatásában érinti ugyan, de jogi jellemvonásait tekintve az ilyen alakítás mégis az érdekéből engedő fél egyoldalú

8 GROSSCHMID: *i. m.*, 866.

9 Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ilyen esetekben nagyobb a kötelelem „áteresztőképessége”, legalábbis a kitűzés zártságával szemben.

rendelkezése, belátása alatt áll. Ennek oka, hogy a kötelelemnek ez a szóban forgó eleme – bár a másikat értelemszerűen érinti – mégis elsősorban az ő érdekére tekintettel lett meghatározva (a lényegét nézve ebben áll az obligáció „félszakossága”). Grosschmid olvasatában az érdekleengedés nem egyéb, mint annak a kinyilvánítása, hogy a jogosult a rá irányadó szerződéses kikötés helyett választhatja a számára kedvezőtlenebb megoldást: vagyis engedhet az eredetileg kikötött szerződéses érdekéből. A kedvezőbb helyett az előnytelenebb megoldás melletti döntés választása a magánautonómiába befér, ha és ameddig ezzel a másik jogalany érdekei nem sérülnek. A szabadság még inkább kidomborodik akkor, ha a jogalany az előbb említett, a szerződés részévé vált – külön ki sem mondott – diszpozitív szabály helyébe kívánja léptetni a konkrét érdekének valóban megfelelő szerződési tartalmat. A törvény által megállapított szerződési határozmányok ilyenkor a jogalany „hallgatólagos, vélelmezett akaratának” tekintett diszpozitív rendelkezésként kerülnek a szerződésbe. Így érthető álláspontunk szerint Grosschmid megjegyzése: az érdekleengedés nem egyéb, mint a *kötelembeli kitűzés fenekén lappangó hallgatólagos vagylagosságok következésre emelése*.¹⁰

És ezért nincs helye az egyoldalú érdekleengedésnek akkor, ha ez a másiknak hátrányára, terhére válna: ilyenkor csak a szerződés kétoldalú, akarategységet megkívánó módosítása mint kötelemalakító megoldás jöhet szóba. Az érdekszempont figyelembevételére szolgált érdekes példával egyik írásában Dezső Gyula. A vidéki fűszeres a nagykereskedőtől kávé rendel. Az utóbbi jelzi, hogy a kért árut szállítani ugyan nem tudja, de hajlandó jobb minőségű – értelemszerűen drágább – árut adni változatlan, vagyis a kikötött áron (jobbat, ugyanannyiért). A szállító tehet *enged az érdekéből* és drágább árut szolgáltatna saját kárán, nyilván azért, hogy a kiskereskedőt el ne veszítse. Ez az ő imént említett konkrét érdekének a mozgatója. De a vidéki boltos – mutat rá Dezső Gyula – nem köteles ezt az egyoldalú érdekleengedést elfogadni, tudomásul venni: az ő vevői ugyanis a megszokott minőséghez ragaszkodnak, és a számukra ismeretlen prémium terméktől – mint valami úri rafinériától, „huncutságtól” – tartanak, féltve ezért, hogy nem tudná őket kiszolgálni. Ez a helyzet – az érdekleengedés benne rejlő korlátja, ezzel pedig értelemszerű kizárása. „A vevőnek egészen különleges érdeke fűződik a középfajú és középminőségű áruhoz, pl. vásári árús, vagy falusi földműves vevőköre van és ebben a forgalomban csak a régóta ismert és bevált középminőségű árunak van kellendősége, a finomabb minőségűt az ő vevői nem ismerik, bizalmatlanok iránta, idegenkednek tőle.”¹¹

Az óvatos alkalmazás követelményére Grosschmid is figyelmeztetett, s megjegyezte: „mihelyt a kikötést vezérlő érdek egyoldalúsága, vagy pedig a változtatás viszonya az eredeti mértékhez kétséges, a bolygatás már magában véve veszélyezteti azon (joghelyzet-bizonyossági) érdekét a másik félnek, amely ötlet esetleg a kikötésre indította”.¹²

Mivel az érdekleengedés nem jelent egyúttal módosítást is, ebből következik a leengedett érdek „rehabilitálásának” jogi lehetősége: vagyis a jogosult, aki érdekéből

10 GROSSCHMID: *i. m.*, 866. A hallgatólagos – általános szabály útján „általában kedvezőnek tekintett” – akarat helyett a konkrét helyzetben kedvezőnek tekintett akarat kerül ilyenkor felszínre. Helyesen szemlélve ezért nincs szó ilyenkor a kötelelem mértékének áttöréséről, módosításáról, hiszen az eltérés – a leengedés – lehetősége a kötelemben eleve benne van.

11 DEZSŐ Gyula: *Változó tárgyú kötelmek*, Studium Könyvkiadó R.-T., Debrecen, 1936, 19.

12 GROSSCHMID: *i. m.*, 867.

engedett, vissza is térhet az eredeti állapot talajára. A leengedett érdek tehát visszaálítható, de – mint Grosschmid fogalmaz – figyelmeztetés nélkül való előrántása nem minden esetben jogszerű. A Ptk. 1:3. § (2) bekezdésének értelmében ugyanis a jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, melyben a másik fél okkal bízhatott (*venire contra factum proprium*). A jóhiszeműséggel és tisztességgel – Szladits Károly tolmácsolásában a becsülettel, emberséggel – ellentétben áll, ha a bérbeadó a pontatlanul, rendszertelenül fizető bérlővel szemben a hosszabb-rövidebb időt át gyakorolt elnéző magatartása után egyik pillanatról a másikra mintegy meglepetésként visszatérne az üzleti alapra. Arra az alapra, mely kétségtelenül fennáll, és amelyből ő a késedelmes bérlővel szemben – ugyancsak vitán felül – jogkövetkezményeket érvényesíthet. Ilyenkor a korábbi bírói gyakorlat a késedelem miatti felmondáshoz megkövetelte, hogy a bérbeadó a szerződészegő bérlőt a szankciók alkalmazására előzetesen figyelmeztesse, hiszen az érdekleengedés miatt a bérlő a bérbeadó által egyoldalúan nyújtott kedvezménnyel számolt. Az érdekleengedéssel előálló kedvezmény a bérlő (használó, adós stb.) oldalán tehát *nem jár végleges előnnyel*, és nem jelent a jogosulti oldalon jogvesztést: nincs szó bérelengedésről vagy bércsökkenésről, bérleti díj iránti követelésről való lemondásról stb.¹³ Az érdekleengedés egyoldalú jogi tény, mely csak a jogosult javára szolgáló *jogból való engedést*, az érdek alacsonyabb szintre szállítását jelenti. A kötelem eredeti mértékére való visszatérés lehetősége a jogosult részéről ezért is vitán felüli, e visszatérés – „visszarendezés” – azonban már figyelemmel kell legyen a jóhiszeműség és tisztesség alapelveinek a jogok gyakorlását meghatározó szabályára.

5. A kitűzött mérték látszólagos áttörése

A kitűzött mértéktől más esetben is lehetséges az eltérés. Ez a szintén az érdekeszmével kapcsolatos – de az érdekleengedéstől már eltérő – helyzet állhat elő olyankor, amikor a változtatást a jogosulti érdek kifejezetten megkívánja. Például az eladó nem csak jogosult az utasítástól eltérni, de köteles is, ha ezzel az ügy urának, a vevőnek érdekét, biztonságát szolgálja. Például a küldendő árut a vevő határozott utasítása ellenére át kell irányítani, ha a tervezett útvonalon a küldeményt veszély fenyegeti, útzár akadályozza vagy „*vámzaklatás bizonytalanítja*”. A figyelembe vett érdek ebben az esetben egyenesen szabályozója – többé-kevésbé: hallgatólagos correctivuma – a kitűzésnek. Vagyis a másik fél érdekének figyelemmel kísérése, lehető megóvása a teljesítés kötelemszerűségével szemben támasztott követelményekben eleve benne van. Ezt a mai jogunkban a szerződő társra való kötelező figyelem elnevezéssel illetjük és az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség, valamint a jóhiszeműség és tisztesség

13 Lásd pl. Beck Salamon: *A kulantéria elbirtoklása*, Polgári Jog, 1931/8, 409. A bérbeadó által biztosított kedvezmény tehát csak időleges, a konkrét jogi érdek kifejezésre juttató lehetőség, amely nem jelenti az előzékenységek, kímélet véglegessé válását: a kulantéria elbirtoklását. Nem eredményez „örökjogot”, azonban a bérbeadói engedékenységek viszonylagos állandósulása az említett következménnyel jár: a szankció újraélesztése előfeltételtől válik függővé.

követelménye alá soroljuk, tényállástól függően az elvárható magatartás törvényi szabályaival is megtámogathatjuk.

6. Grosschmid munkamódszeréről

A *Fejezetek* nem az általában elvárt módon boncolja a kiválasztott jogintézményeket. Sokkal inkább: elmerül egyes jogi helyzetetek mélyére, hogy a szóban forgó jelenség sajátosságait felszínre hozza. E szokatlan munkamódszerrel *olyan „hangulatrezdüléseket is meg tud figyelni”* és ezekre fel tudja hívni a figyelmet, amelyek felett talán elsiklanánk. A praktikum is sokat profitálhat az ilyen vizsgálódásból. A gyakorlatban, a mindennapi életben sokszor nem a megszokott jelenségek okoznak gondot, amelyek mondhatni kitaposott ösvényen haladnak. Éppen ellenkezőleg: a feladatot a szokatlan, meglepő jogi viszonyok adják.

*„Az érdekleengedés tana egyik legfrappánsabb igazolása annak, hogy a tudomány mélységeiből olyan gyakorlati eredményeket hozhat felszínre a bűvár, amelyekre a pusztá empirizmus vagy tapogatózó ösztönszerűség nagyon nehezen vagy esetleg egyáltalán nem jön rá.”*¹⁴ Az érdekleengedés nem kimunkált jogi fogalom, nem egzakt polgári jogi intézmény: inkább a magánjogban magában benne rejlő, abból fakadó jogi lehetőség. A kötelmi jogviszonyban eleve meglévő szabad mozgástér jó értelemben vett, a másokra is figyelmet fordító kihasználása. Nehezen kapcsolható egyből, mintegy kapásból a meglévő, már ismert és alkalmazott jogi fogalmakhoz: ez egyébként minden újszerű elgondolásnak és felismerésnek sajátossága. De az érdekleengedés is beleillik a magánjogi gondolkodás fogalmi rendszerébe: s mivel a jogi illesztőprogramot az alapelvek adják, biztonságos alkalmazására minden előfeltétel rendelkezésre áll. Éppen azért természetes, mert biztos alapokon nyugszik. Nagyszerű példája annak, hogy a magánjog intézményei az értő tudományos figyelem közreműködésével és a gyakorlati hasznosulás által állandó megújulásra képesek és képesek – ez a magánjog eleve adott életösztönéből szinte önként fakad. És ez az oka – nézetünk szerint – annak is, hogy a gyakorlat embere örömmel kapja fel a fejét egy-egy még nem ismert „tünemény” hallatán, mert annak igazsága egybevág mindazzal, amit ő már a lelkében hordoz – csak felszínre kellett azt hozni. Ezt a fáradságos munkát (hogy a jogászban bensőleg élő jog megfelelően rezonáljon) készítik elő a *Fejezetek* „*furcsa számoszlopai*”...

7. Az érdekirányadás

Elgondolkodtató Grosschmid egyik, a téma kapcsán elejtett megjegyzése: *„részletezés nem teszi a dolgot egészben véve megmarkolhatóbbá...”* A további szabályokban

¹⁴ SZLADITS Károly: *Kötelem jogalkata = Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez*. Grill Károly Kiadóvállalata, Budapest, 1933, 551.

megnyilvánuló pontosításoktól tehát nem mindig várhatunk eredményt. Bár a normák nagyobb száma elsőre pontosabb, körültekintőbb szabályozás látszatát kelti, de ez sokszor valóban csak a látszat. A helyzet éppen ezzel ellenkező. A részletező körüljárás amúgy sem tudja – a legnagyobb gondosság esetén sem – a jövőben, majdan előállható tényállásokat előre teljesen lefedni. Éppen ezért szükséges a törvény – mint mondja – halkabb önszavának meghallására koncentrálnunk. A feladat váltig ugyanaz: össze-szedni mindent, ami a kitzítés jogi értelmére adott esetben határozó, és ebből aztán a mértéket levonni. Ez pedig végső soron értelmezés kérdése.

A *Fejezetek* a további részletező szabályozás helyett az általános szabályok és törvényszerűségek felhívásával operál. Magyarázatai a *kódexekbe* – példának okáért ma a Polgári törvénykönyvbe – *épített, jól megválasztott generálklauzulák által kifejtett jogi hatáshoz hasonlatosak*: az értelmezést, az értelmező kitöltést segítő alapelvszerű szabályok gondosan terelik, jótékonyan irányítják a jogalkalmazói figyelmet. Ez az általános alapelvekben, alapvető magatartásszabályokban gondolkodás éppen azokra a *biztonságot adó standardokra támaszkodik* a jogalkalmazásban, mint amire maga a kódex is épül. Nem túlzás talán azt állítani, hogy Grosschmid mondanójában „az érték a mérték”. A terelő vezérszók általános megfogalmazása a rugalmasságot szolgálja, a lefektetett szabályok mindenkor gyors adaptációs lehetőségét teremti meg, illetve biztosítja a változó körülményekhez való zökkenőmentes illeszkedés lehetőségét. A polgári jogi normák jó értelemben vett hajlékonysága-hajlíthatósága ezzel az értelmezést támogató módszerrel a *normán belülről* valósul meg.

8. Zárógondolatok helyett

Grosschmid a következőket írta: „[...] a jogtétel az ő külalkatában (kimerevitetségében) a maga sugalló okát nem mindig fedi egészen. Van ami nem fér bele a barkedébe. A törvénylátás feladata a törvényakaratt ily kintmaradt elemeivel a törvény merevségét értelmezőleg meghajlítani. Ugyanazon alapra leszállni amelyre maga a törvény is építve van. Pontosabban: a merev külalkat mögött a belalkat hajlékonyságát észrevenni és érvényre juttatni. Az érdekszempont bevezetése nem kikezdése ekként a törvénynek kívülről, hanem: a törvény saját belülről jövő, csakhogy halkabb önszavának meghallása a lármásabb tételek mögöl.”¹⁵ Arra is figyelmeztet, hogy egyik terelőszó számára sem adható kizárólagosság. A lényeg ehelyütt is a túl kötöttség és túl lazaság szélsőségei közepette az igaz középvonalat eltalálni.¹⁶

A kellő vele élés mértéke aztán a jogalkalmazás kezében van. A jogalkalmazást tágan kell érteni: az érdekirányadás szempontjai nem csak az ítélező bírói tevékenységet befolyásolják. A jog eleven életre nem az ítélettel kezdődik – írta Beck Salamon – az önkéntes jogkövetésre gondolva. E jogkövetés támogatói a jogi képviselők is, akik előkészítik és „előellenőrzik” a jogalanyok lépéseit, és figyelemmel kísérik joglépéseiket a jogviszonyok egész időtartama alatt. A tág értelemben vett jogalkalmazásnak

¹⁵ Ezek a mondatok a *Fejezetek* talán legfontosabb mondanivalóját tárják az olvasó elé. Lásd GROSSCHMID: *i. m.*, 865.

¹⁶ *Uo.*, 858.

ez a kötelező figyelme öröködik afölött, hogy a medicina (vagyis a merevnek, de bizonyosnak helyettesítése a bár hajlékonyabbal, de többé-kevésbé ingadozóval – mondja Grosschmid) ne legyen *peior morbo*. Azaz a javítást, jobbítást, esetleg korrigálást, kiegyensúlyozást célzó lazítása a kitűzés eredeti kötöttségének ne váljon a kötelelem kárára.

Gondolataink zárásaként ideillesztjük Szászy-Schwarz Gusztáv más összefüggésben kifejtett, de tartalmát tekintve nagyon is a témánkba vágó megállapításait. *„Hány jogszabályunk van, amit nem alkalmaznak, mert nem tudnak róla? Való, hogy nehéz ismerni, mert sok van; de való az is, hogy sok van, mert nem ismerjük. Mert sok új szabálynak csak azért érezzük szükségét, mert nem tudjuk, hogy a szükségét a régivel is fedezhetnők, ha teljességében ismernők. Újítani is csak azért újítjuk oly lázasan a törvényeket, mert nekünk a régi ismeretlen is új; amit az ember tud, azt megbecsüli és amit megbecsül, nem dobja el oly könnyű szerrel. A jobbiztonság törvénytiszteleten alapszik és a törvénytisztelet a törvényismereten.”*¹⁷ Úgy véljük, Grosschmid Béni e tanulmányban felidézett gondolatai nem elsősorban a megállapított új tételek *menyiségi sokasága*, hanem sokkal inkább a *minőségileg mássá sűrítés* folytán érdemelnek ma is fokozott figyelmet (Grosschmid kifejezése az abszolút szerkezetű jogviszonyokban rejlő millió kötelelemre). Soha nem volt időszerűbb, mint napjainkban, hogy leszálljunk arra az alapra, melyre a törvény – a magánjog rendszere, kiváltképpen polgári jog kódexünk – maga is épült. Azért, hogy meghalljuk a törvény belülről jövő, csakhogy halkabb önszavát a lármásabb tételek mögül.

17 SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Parerga Vegyes jogi dolgozatok*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1912, 421.